

УДК 330.341

В.В. БУХАНЕЦЬ, канд. економ. наук, доц., В.А. КОВАЛЬЧУК, д-р техн. наук, проф.
Криворізький національний університет

ГЕНЕЗИС КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛ» В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті здійснено дослідження генезису категорії «капітал» в економічній теорії. Вони дозволяють говорити про доцільність подальшої інтерпретації капіталу не тільки як самостійного фактору, а як певного сполучного елементу виробничої функції, що знаходиться в будь-якому стані (динамічному, ендогенному, екзогенному, матеріальному, віртуальному, тощо), параметри і характеристики якого виділяються в рамках визначених у часі і просторі контекстних відносин. Однак варто враховувати, що чим більше параметрів розглядається, тим більш високою є ступінь невизначеності і тим більш складним та неоднозначним є досліджуване явище. В такій ситуації методологічний апарат будь-якої наукової школи вже не здатний поодиноці надати достатню аргументацію та теоретичну трансляцію реальних економічних процесів. Внаслідок цього виникає необхідність в більш глибокій методології дослідження метаморфоз практики сучасного господарювання на основі комплексної взаємодії різних наукових напрямків, тобто «контекстних відносин», які передбачають дослідження не тільки прямих процесів взаємодії суб'єктів господарювання (виробництво, продаж, закупівлі, тощо), але і супроводжуючий їх «контекст». В результаті категорія «капіталу» наповнюється якісно новими характеристиками та трансформується з фактору виробництва у фактор відносин. Такі характеристики капіталу як здатність до відтворення, накопичення та формування доданої вартості є елементом постійного, а його змінний аспект полягає в трансформації з фактору виробництва у фактор взаємодії та відносин. Дослідження проблем, що визначають поняття, зміст та сутність капітальних процесів як основи сучасної системи господарювання вже не вкладається в існуючі теорії капіталу, а для розкриття змісту та особливостей його сучасних форм необхідно стає нова методологічна платформа, яка набуває розвитку в теорії капіталізації.

Ключові слова: капітал, капіталізація, фактор виробництва, гроші, вартість, ресурси.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Тенденції постіндустріальної (знаннєвої, мережевої, клієнтоорієнтованої і, зрештою, просто «нovoї») економіки зумовлюють об'єктивні зміни в процесах розвитку сучасних підприємств. Еволюція відбувається у напрямі послаблення прямого протистояння учасників ринкових відносин. Якщо раніше конкуренцію сприймали як стан «війни» між конкурентами, то зараз спостерігається поступове зміщення акцентів з прямої конкурентної боротьби на виявлення можливостей розвитку підприємств за рахунок налагодження співпраці між потенційними конкурентами в різних формах. В сучасній науковій економічній літературі незаперечуваною є теза про те, що підвищення рівня суспільного виробництва, нарощення темпів економічного зростання, глобальна конкурентоспроможність національного господарства, суспільний добробут визначаються процесами капіталізації та їх динамічним розвитком у сучасному економічному просторі.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика дослідження економічної категорії «капітал» представлена у наукових працях К. Маркса, В. Стаффорда, П.Ж. Прудона, Дж. Міля, І. Зблудської, Р. Гільфердінга, Й. Шумпетера, Дж. Хікса, Л. Девіса, В. Гойло, Р. Капилюшнікова, А. Колота, П. Бурдьє, Дж. Коулмана, Р. Патнема, П. Дасгупти, Ф. Фукуями О.Ю. Мирошніченко, І. Рєпіної, О. Федоніна, В.В. Зотова та інші.

Постановка завдання. Контекст дослідження як правило передбачає певний підхід до розкриття сутності капіталу або розгляд проблеми в аспекті його генезису. З урахуванням змін змістовного наповнення базових категорій, що формують сутність капіталізації підприємства та враховуючи системні ознаки розвитку як філософської та економічної категорії в статті представлена авторська концептуальна логіка дослідження економічної природи капіталу та впливу на функціонування підприємства.

Викладення матеріалу та результати. Перші трактування капіталу як економічної категорії були зроблені Аристотелем та зводилися до того, що це є наживання багатства та нагромадження грошей [1]. Основним джерелом формування та функціонування капіталу в початкових дослідженнях меркантилістів (до середини XVI ст.) була сфера торгового обігу; визначення капіталу (багатства) у грошовій (монетарній) формі; пріоритетний напрямок його розміщення – зовнішня і внутрішня торгівля [2]. Пізніше представники даного напрямку В. Стаффорд (*W. Stafford*), Г. Скарuffі (*G. Scaruffi*), Т. Мен, А. Монкретьєн, А. Серра основними ознаками капіталу (багатства) вважали: що це не що інше як нагромадження грошей; що передумови утво-

рення багатства у виробництві, яке потребує постійного його заохочення та розвитку; що безпосереднім джерелом багатства є сфера обігу, де товари перетворюються на гроші.

Паралельно з меркантилізмом набуває розвитку класична політекономія, засновник якої У. Петті (*W. Petty*) по суті запропонував модель факторів виробництва, на основі структурного ділення складових багатства на два елементи (земля + праця = багатство), що в свою чергу стало фундаментом формування майбутньої трудової теорії вартості. Дослідження У. Петті були розвинені в теорії Ф. Кене, в якій вчений не ототожнює багатство з грошима, а розглядає його у «витратній формі» [3]. В наукових працях Ф. Кене прослідковується процес усвідомлення економічної ролі капіталу та його динаміки; вперше використовується поняття відтворення, як постійний процес обороту елементів виробництва та споживання; та вводить у науковий оборот поняття вартості, а також поняття, які пізніше термінологічно закріпилися як «основний та оборотний капітал» [4].

Однією з перших глибоко систематизованих праць, де теоретично достатньо чітко було сформульовано статистику та динаміку, а також окреслено принципи, структурні та функціональні межі капіталу є «Дослідження про природу та причини багатства» А. Сміта (*A. Smith*) [5]. Капітал за А. Смітом – це запас благ або грошей, від використання яких їх власник розраховує отримати дохід. В своїх дослідженнях А. Сміт визначив відправну точку формування капіталу, визначивши її як накопичення певного рівня запасів тимчасово вільних ресурсів (надлишків виробництва) [5]. Джерелом доходу А. Сміт визначає капітал, який знаходиться в русі, а саме з цього руху виникає можливість його прирощення. В даний спосіб вчений у неявній формі визначив існування інвестиційного ресурсу, який характеризується зміною власників і форм, а також зробив певний внесок у започаткування теорії товарно-грошових відносин. Якщо проводити паралель з сучасним понятійним апаратом, то саме А. Смітом було окреслено рамки поняття людського капіталу, але розвитку дана категорія не набула, так як людські навички досліджувалися як придатак до машин та засобів праці. При цьому праця, а відповідно і вміння людини А. Смітом розділені на продуктивні та непродуктивні [5]. В теорії капіталу науковець виділяє два важливіших фактори накопичення – бережливість та частку робітників, що зайняті продуктивною працею. Таким чином, А. Сміт розмежовує між собою поняття «капітал» і «багатство» та наділяє перше з них відтворювальними можливостями визначаючи його виробничу факторність [5].

Подальший розвиток теорія капіталу набула у представників класичної політекономії Д. Рікардо (*D. Ricardo*), Н. Сеніора, Дж. Міля, Т. Мальтуса та ін. Розвиваючи наукові ідеї А. Сміта Д. Рікардо трактував капітал як засіб виробництва, однак в своїх дослідженнях він значно просунувся у вивченні питань прибутку на капіталу та перерозподілу капіталу. Н. Сеніор дослідив капітал як поєднання трьох факторів виробництва - землі, праці та утримання. Дж. Міль під капіталом розумів «... раніше нагромаджений суспільний продукт праці» [6, с. 240]. Капітал за Дж. Мілем авансується на придбання засобів виробництва та робочої сили [7, с. 116], тобто основною умовою започаткування виробництва визнається капітал. Дж. Міль виділяє два стани капіталу: статичний – представлений величиною минулої накопиченої праці; динамічний, що виражений інвестиційним ресурсом накопичених збережень. При цьому вартість інвестиційних активів є більшою їх статичного стану щонайменш на величину процентної ставки.

Інший ракурс дослідження проблематики капіталу зроблено К. Марксом, який розглядав капітал не як річ, а як суспільні виробничі відносини, які втілені у речі та надають їй специфічний характер [8, с. 96]. Вчений наголошував на вартісній природі капіталу, а його ознакою вважав те, що в процесі руху вартість змінює свої форми: «...вартість стає... саморушійною вартістю, саморушійними грошами, і як така вона – капітал. Вона виходить із сфери обігу, знову вступає в неї, зберігає та примножує себе в ній, повертається назад у збільшеному вигляді і знову і знову починає один і той же кругообіг» [9]. Тобто, ознакою капіталу за К. Марксом, є те, що вартість в процесі свого руху постійно змінює свої форми: «Якщо фіксувати окремі форми прояву, які зростаюча вартість поперемінно приймає в своєму життєвому кругообігу, то правомірним є таке визначення: капітал це гроші, капітал це товар» [9]. Однак капітал не є тожнім тим формам, що приймає. Рух по ним, як раз і є необхідним для того, щоб сам капітал міг існувати. Тобто капітал – це є процес руху вартості за різними предметними формами [9].

К. Маркс відокремлює капітал від його матеріального втілення. Самі по собі засоби виробництва, в які вкладається капітал він не вважав капіталом. Вони можуть бути використані

лише за своїм безпосереднім призначенням – для виробництва продукції, або реалізовані в обмін на гроші, а відтак підприємець знову стане володарем капіталу, який може бути витрачений на придбання засобів виробництва. Аналогічної позиції дотримувався і Й. Шумпетер, однак розстановка акцентів при дослідженні капіталу була іншою. Якщо для К. Маркса важливим є сам процес руху вартості, її перехід в різні форми, то для Й. Шумпетера капітал представляє інтерес як засіб, який дозволяє підприємцю досягти своїх цілей та забезпечити ефективний розвиток [10, с. 25]. Варто зазначити, що К. Маркс найбільш фундаментально підійшов до розуміння процесів формування, руху та розподілу капіталу і, не дивлячись на спірність багатьох його висновків (на які не акцентовано увагу у даній науковій роботі) ним закладений вагомий теоретичний фундамент становлення не тільки теорії капіталу, а і економічної теорії в цілому. Йому вдалося виявити та представити на вітвар науки колосальне коло проблем, що пов'язані з дослідженням господарських процесів та надати їм адекватного наукового тлумачення у просторі діалектики матеріалізму.

В цілому щодо розвитку теорії капіталу в рамках класичної школи, то можна говорити про притаманність впевненості її представників в тому, що в ринковому господарстві домінують універсальні та об'єктивні економічні закони, а, відтак, відбувається ігнорування суб'єктивно-психологічних факторів господарської діяльності та недооцінюється роль грошей та вплив сфери обігу на виробничу сферу та, відповідно, капітал.

Важливу роль у розвитку теорії капіталу відіграли дослідження представників неокласицизму Л. Вальраса, У. Джевонса, Дж. Кларк, А. Маршала, К. Менгера (*C. Menger*), І. Фішера (*I. Fisher*), Й. Шумпетера. Вже на початкових стадіях зародження даної течії зміст поняття «капітал» зводився до його тлумачення як блага, використання якого дозволяє збільшити майбутні блага, при цьому вартісні характеристики визначаються взаємною вигідністю, а не еквівалентністю. В теорії Л. Вальраса капітал представляє собою кількісний показник, який виражений у формі грошей такий, що розподіляється на прямо пропорційні складові: інвестиції та збереження [11, с.505]. А. Маршал, наголошував, що в реальному житті не існує чіткого розмежування між речами, які є капіталом та не являються ним, як і між продуктивною так і непродуктивною працею [12]. Дж. Кларк розглядав капітал як де стабілізатор економіки, при цьому виділяв його динамічні здатності (трансформації), які сприяли еволюції суспільних відносин та впливали на соціальну структуру суспільства. В свою чергу і суспільство через еволюційний процес є здатним трансформувати капітал [13, с.84-90]. І. Фішер визначає, що поняття «капіталу» є похідним від тієї віддачі, яка ним і породжується; він є дисконтованим потоком доходів. З одного боку, процент на капітал є виразом його корисності, з іншого – компенсацією «витрат очікування» [14]. На основі аналізу різних підходів до визначення капіталу Дж. Хікс об'єднує їх у дві групи. До першої групи відносяться визначення капіталу як грошової суми, що використовується в господарських операціях з метою отримання доходу. Другу групу представляють визначення капіталу, як сукупності предметів, що на думку Дж. Хікса є лише фіксацією ex-post процесів накопичення у натуральній формі. Вчений відкидає трактування капіталу як статичного фактору виробництва та наголошує на дослідженні природи капіталу в рамках моделей економічної динаміки [15].

Представлені трактування капіталу вченими представлених економічних шкіл відображають ступінь економічного розвитку суспільства та в сучасній науковій літературі об'єднані в такі підходи: предметно-функціональний (економічна школа фізіократів, класична школа політекономії); грошовий (меркантилізм, неокласична економічна школа); соціально-економічний (марксистська економічна школа, неокласична економічна школа); часовий (австрійська економічна школа, неокласична економічна школа). Щодо правомірності застосування даних підходів, то слід говорити про вибір ракурсу дослідження проблеми, а загальне розуміння капіталу є поняттям інтегральним, так як, за словами Г.Н. Богачової та Б.А. Денисова, «...економічні школи розглядають капітал з різних позицій, кожна з яких дає частину істини. Капітал досліджується і з точки зору його суті, і – форми, і – руху (динаміки)» [16]. З розвитком та ускладненням господарських відносин постулати класичної школи виявилися нездатними надати адаптивну інтерпретацію мінливим умовам економічної практики та піддалися критиці з боку інших економічних шкіл. На противагу діалектичному матеріалізму класиків, сформувалися економічні вчення, що мають більш соціальну спрямованість та поглибленість в області дослідження суб'єктивних та суспільних відносин як у виробництві так і споживанні економічних

благ.

Нові школи та напрямки, методологія яких базується на дослідженнях «неекономічних» (з точки зору класики) характеристик ринкової системи (соціальне середовище, правове поле, ефективність адміністративної системи тощо) розширили контекстні рамки вивчення капіталу. Тобто, в процесі дослідження капіталу відбувається перехід від аналізу вартісної та структурної побудови в сторону дослідження ендогенного та екзогенного середовища його функціонування, розгляду динаміко-статичних характеристик під впливом мінливих параметрів ринкової системи. Відбувається перехід в інтерпретації «капіталу» з позиції діалектичного матеріалізму в сторону кон'юнктурного прагматизму (практицизму) в результаті чого спостерігається функціонально-структурна трансформація даної категорії, а в дослідницький апарат вводяться системи «контекстних відносин» (інтелектуальний капітал, соціальний капітал, знаннєвий капітал, політичний капітал, тощо). Фундаментальні елементи загальної теорії капіталу, такі, як приватна власність на засоби виробництва, органічна будова капіталу набувають суттєвих змін, що пов'язано з деформацією суспільної свідомості та ускладненням ендогенних та екзогенних факторів сучасних економічних процесів.

Подальше змістовне наповнення сутності капіталу відбулося в контексті переходу світових країн-лідерів до постіндустріального типу розвитку економіки, що зумовило зміщення акценту від виробничої сфери до інформаційної та стало додатковим стимулом зростання наукового інтересу до досліджуваної проблематики. Економічна теорія форм капіталу, що склалася до середини ХХ ст. не давала вичерпного визначення даному факту. Одним із факторів пояснення даного феномену є введення в науковий оборот концепцій, що визначають існування та пріоритетний розвиток в умовах формування постіндустріальних моделей економічних систем так званих не речових (нематеріальних) форм капіталу. Орієнтація ряду ведучих економічних систем на побудову постіндустріальних моделей суспільного економічного розвитку зумовлено низкою факторів, що визначили розвиток теорії не речових форм капіталу:

визнання перспективними в наукових пошуках системних методів дослідження, а також міждисциплінарного підходу, що сприяє взаємному збагаченню та більш багатоаспектному аналізу капіталу;

усвідомлення актуальності в сучасній економічній теорії інституційних підходів в процесі дослідження поведінки економічних суб'єктів, становлення інституційного середовища як однієї з невід'ємних реалій життєдіяльності.

В економічній теорії нового контексту набула проблематика функціональних форм капіталу в інституційному напрямку. З точки зору інституціоналізму матеріально-речової та фінансової форми капіталу недостатньо, для адекватного дослідження економічних процесів. Усі економічні трансакції необхідно розглядати без відриву від інституційного середовища, яке за Л. Девісом і Д. Норттом визначається як «...набір фундаментальних політичних, соціальних і правових установок, що утворюють основу виробництва, обміну та розподілу...» [17]. Тобто, обґрунтовується доцільність введення третьої форми капіталу – інституційного, так як за версією інституціоналізму, економічна поведінка індивіду в значній мірі визначається соціально-правовим устроєм суспільства та існуючими неформальними відносинами.

Визначальним поняттям інституціоналізму є системний розвиток суспільства в рамках існуючих інститутів, економічне поняття яких визначається як «суспільно визнані функціонально-організаційні форми колективної економічної діяльності, через які реалізуються системні функції економіки» [18, С. 10]. Під інституційним капіталом розуміється одна з конкретних форм капіталу, що відображає можливість отримання доходу тими чи іншими суб'єктами господарювання за рахунок придбання статусу, що зумовлений їх приналежністю до певних інститутів [18]. В рамках дослідження інституційного капіталу розмежовуються соціальна та організаційна складові частини.

Значне розширення та ускладнення сучасного середовища господарювання спричинило розширення змістовного наповнення капіталу, в результаті чого виникли такі категорії як людський та соціальний капітал. Відображення суті даних визначень є наслідком появи нових інституційних форм, які в прямому або опосередкованому значенні задіяні в господарських процесах, у тому числі процесах утворення та перерозподілу вартості, власності, трудових ресурсів. «Інтелектуальна економіка» перетворила людину в головну продуктивну силу суспільства, а її творчий потенціал – в капітал, від обсягу та якості якого, в першу чергу, залежить економі-

чний прогрес. Нова якість продуктивних здатностей людини знайшла відображення в доктрині «людського капіталу», яка базується на двох самостійних теоріях: теорії «інвестицій в людину» (Ф. Махлуп, Л. Туроу, Р. Уїкста, С. Боулс, М. Блауг, Б. Фляйшер, Р. Кемпбел, Б. Сиджел) і теорії «відтворення людського капіталу» (Т. Шульц, І. Бен-Порет, Г. Беккер, Дж. Мінцер, Р. Пелмен) та потужно розвивається в наукових працях вчених пострадянського періоду В. Гойло, Р. Капилюшнікова, М. Критського, А. Добриніна, А. Колота та інші. Саме теорії людського капіталу «...дозволили пояснити та більш глибоко дослідити такі кардинальні проблеми, як розвиток людства, економічне зростання, розподіл доходів, роль і значення освіти, мотиваційні стимули... Ці теорії стали ідеологією інвестицій у людський розвиток на всіх рівнях, так як вони розглядаються як ефективне джерело економічного зростання» [19, с. 103].

Продовженням розвитку теорії не речових форм капіталу є концепція соціального капіталу, що отримала сучасне наукове оформлення у 80-90-ті роки ХХ ст. після публікації робіт П. Бурдье, Дж. Коулмана, Р. Патнема, П. Дасгупти, Ф. Фукуями, що в сучасній теорії суспільствознавства названо однією з самих дискусійних концепцій. Значущість концепції соціального капіталу при побудові постіндустріального суспільства можна визнати епохальною: «...подібному тому як Маркс в період становлення індустріалізму писав «Капітал», так в період постіндустріалізму колективно пишеться «Соціальний капітал».

Формування економічних концепцій людського та соціального капіталу безумовно потребує більш глибокого дослідження даних наукових феноменів на відповідність конституційним ознакам поняття «капітал» як економічної категорії. Наведені підходи до визначення капіталу дозволяють говорити про те, що по мірі розвитку та появи нових напрямків економічної теорії внаслідок тиску реалій і тенденцій сучасних господарських процесів відбувається зменшення визначеності та контекстно ускладнюється зміст досліджуваної категорії, яка динамічно еволюціонує в сучасній економічній науці.

Дослідження проблематики, що визначає поняття, зміст та сутність капіталу як основи сучасного суспільства в рамках кон'юнктури сучасних ринкових процесів вже не вкладається в класичну теорію факторів виробництва. Сучасне представлення капіталу в якості фактору виробничої функції ускладнюється в силу контекстної поліформності його визначення. Тобто, капітал як фактор виробництва, втратив своє єдине змістовне значення, яке відводилося йому в класичних та неокласичних моделях виробничої функції (Ж. Сея, А. Маршалла, Ч. Кобба, П. Дугласа) і трансформувалася в контекстні відношення. Відбувається глибока взаємointegraція «класичних» факторів виробництва (праця, земля, капітал), внаслідок чого, в якості змінних одного фактору виробничої функції можуть виступати інші фактори, що порушує загальну логічну структуру. Враховуючи складність та новизну, що притаманна сучасним економічним відносинам, вважаємо за необхідне розширити рамки дослідження категорії «капітал» та розглядати його в просторі теорії факторів, де капітал не є окремим елементом виробничої функції, а є присутнім в тій чи іншій контекстній формі в кожному її елементі; виступає як екзогенним так і ендеогенним ланцюгом та здійснює взаємодію як всередині окремого фактора так і в глобальній економічній системі. Рівень розвитку факторів та їх ефективної комбінації в межах виробничого процесу визначають продуктивність останнього та відображають рівень цивілізації людського буття та нерозривно пов'язані із взаємодіючими системами, які в умовах сучасної ринкової економіки набувають особливий загальної форми капіталу. Вони (фактори, авт.) стали новим варіантом тієї «...основної форми капіталу, тією його формою, в якій капітал визначає собою економічну організацію сучасного суспільства...» [9, с. 174]. Усі фактори стають капіталом не внаслідок їх власних природних властивостей, а в силу необхідності їх участі в процесі суспільного буття, як освоєних в тій чи іншій мірі людьми, такими, що є привласненими в різних індивідуальних та загальних формах і залученими в цей процес. Жоден з факторів сам по собі не є капіталом, але усі вони набувають цієї суспільної форми у відносинах між людьми, які поєднали їх в процесах відтворення та забезпечення доходу в різних специфічних, відповідно до їх змісту, формах та створюючи умови прирощення, накопичення основних елементів, якостей і процесів розвитку суб'єктів господарювання.

Висновки та напрямок подальших досліджень. Проведені дослідження дозволяють говорити про доцільність подальшої інтерпретації капіталу не тільки як самостійного фактору, а як певного сполучного елементу виробничої функції, що знаходиться в будь-якому стані (динамічному, ендеогенному, екзогенному, матеріальному, віртуальному, тощо), параметри і харак-

теристики якого виділяються в рамках визначених у часі і просторі контекстних відносин.

Однак варто враховувати, що чим більше параметрів розглядається, тим більш високою є ступінь невизначеності і тим більш складним та неоднозначним є досліджуване явище. В такій ситуації методологічний апарат будь-якої наукової школи вже не здатний поодиноці надати достатню аргументацію та теоретичну трансляцію реальних економічних процесів.

Унаслідок цього виникає необхідність в більш глибокій методології дослідження метаморфоз практики сучасного господарювання на основі комплексної взаємодії різних наукових напрямків, тобто «контекстних відносин», які передбачають дослідження не тільки прямих процесів взаємодії суб'єктів господарювання (виробництво, продаж, закупівлі, тощо), але і супроводжуючий їх «контекст» (що саме і як виробляється; як, коли і за яких умов продається і купується; яким чином це впливає на ендегенне та екзогенне оточення, тощо).

У результаті категорія «капіталу» наповнюється якісно новими характеристиками та трансформується з фактору виробництва у фактор відносин. Отже, можна говорити про такі характеристики капіталу як здатність до відтворення, накопичення та формування доданої вартості є елементом постійного, а його змінний аспект полягає в трансформації з фактору виробництва у фактор взаємодії та відносин.

Дослідження проблем, що визначають поняття, зміст та сутність капітальних процесів як основи сучасної системи господарювання вже не вкладається в існуючі теорії капіталу, а для розкриття змісту та особливостей його сучасних форм необхідною стає нова методологічна платформа, яка набуває розвитку в теорії капіталізації.

Список літератури

1. **Квасницька Р.С.** Управління капіталом підприємства через призму еволюції його визначення та змісту як економічної категорії / **Р.С. Квасницька** // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Вип. 56. – Донецьк: ДонНТУ, 2003. – С. 223-229
2. **Шумпетер І.** История экономического анализа / **Й. Шумпетер**. – М.: Истоки, 1989.
3. **Кенэ Ф.** Избранные экономические произведения / **Ф. Кенэ**. – М.: Соцэгиз, 1960. – 551 с.
4. История экономических учений: Учеб. пособие / Под ред. **В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашовой**. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 784 с.
5. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов. [Текст] / **А. Смит** // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. Т.1: От зари цивилизации до капитализма / отв. ред. Г.Г. Фетисов. – М.: Мысль, 2004. – 718 с.
6. Основи економічної теорії: політ економічний аспект. Підручник / За ред. **Г.Н. Климка, В. П. Нестеренка**. – К.: Вища школа Знання, 1997. – 743 с.
7. История экономических вчень: підручник / **Л. Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник** та інш.; за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
8. **Мирошниченко О.Ю.** Подходы к трактовке сущности категории «капитал». / **О.Ю. Мирошниченко** // Управление в социальных и экономических системах: м-лы XXI международной научно-практической конференции, г. Минск, 15 мая 2012 г. / Минский ин-т управления; редкол.: Н.В. Суша [и др.]. – Минск: 2012. – С. 96–97.
9. **Маркс К.** Капитал. Критика политической экономии, т.1 Книга I: Процесс производства капитала / **К.Маркс**. – М.: Политиздат, 1983. – 905 с.
10. **Рябикіна К.Г.** Капітал підприємства як об'єкт економічного управління / **К.Г. Рябикіна** // Бізнес-Інформ. – 2014. - № 10. – С. 23 – 29
11. **Блауг М.** Экономическая мысль в ретроспективе / **М. Блауг**. – М.: Дело Лтд, 1994. – 720 с.
12. **Маршалл А.** Принципы экономической науки / **А. Маршалл**. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. Т.1. – 415 с.
13. **Кларк Дж. Б.** Распределение богатства / **Дж.Б. Кларк**. – М.: Экономика, 1992. – 447 с.
14. **Блауг М.** Теория процента Фишера / **М. Блауг** // Экономическая мысль в ретроспективе. – М.: **Дело**, 994. — с. 488–499.
15. **Хикс Дж. Р.** Стоимость и капитал. [Текст] / **Дж. Р. Хикс**; пер. с англ.; общ. ред. и вступительная статья Р.М. Энтова. – М.: Прогресс, 1993. – 488 с.
16. **Богачева Г.Н.** О многообразной трактовке категории «капитал» / **Г.Н. Богачева, Б.А. Денисов** // Менеджмент в России и за рубежом [Электронный ресурс]. – 2000. - № 1. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2000-1/02.shtml>
17. Институциональная экономика / Под общ. ред. **А. Олейника**. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 704 с.
18. **Зотов В.В.** Институциональные проблемы функционирования и преобразования экономики России / **В.В. Зотов, В.Ф. Пресняков, В.О. Розеналь** // Экономическая наука современной России. – 1999. - № 1. – С. 7 – 21
19. **Раков А.А.** Теоретические основы исследования человеческого капитала в условиях глобализации / **А.А. Раков, Ю.А. Раков** // Демографический потенциал, человеческий и социальный капитал в условиях глобализации. – Минск: 2006. – С. 102 – 166

Рукопись поступила в редакцію 13.03.15